

Η παραοικονομία. Η μέτρησή της

του Ευάγγελου Βολουδάκη

Περίληψη

Η εκτίμηση του μεγέθους της παραοικονομίας είναι ένα εξαιρετικά δυσχερές εγχείρημα και αυτό όχι μόνο γιατί αφορά μεγέθη που από τη φύση τους είναι "κρυμμένα" ή "άδηλα", αλλά και γιατί οι ορισμοί για το περιεχόμενό της ποικίλουν. Υπό στενή έννοια, η παραοικονομία περιλαμβάνει μόνο δραστηριότητες και τα αντίστοιχα εισοδήματα που ανήκουν στην καθιερωμένη έννοια του εθνικού προϊόντος - και επομένως περνούν από την αγορά - αλλά δεν δηλώνονται. Στην ευρεία της έννοια περιλαμβάνει ακόμη τις άτυπες αλλά νόμιμες δραστηριότητες, όπως η αγροτική αυτοκατανάλωση ή οι εργασίες του σπιτιού, αλλά και τις παράνομες ή ανήθικες δραστηριότητες με το σκεπτικό ότι και αυτές επηρεάζουν τη συνολική ζήτηση της οικονομίας. Συνέπεια των δυσχερειών αυτών είναι αφενός να χρησιμοποιούνται διάφοροι τρόποι υπολογιστικής προσεγγίσεως και αφετέρου οι εκτιμήσεις στις οποίες καταλήγουν να εμφανίζουν μεγάλο εύρος.

Γενικά οι μέθοδοι που έχουν εφαρμοσθεί ανήκουν σε τρεις κατηγορίες. Πρώτο, στις άμεσες μετρήσεις που στηρίζονται σε φορολογικά στοιχεία ή ειδικά ερωτηματολόγια. Τα αποτελέσματα των ερευνών αυτών είναι, όπως θα έπρεπε να αναμένεται, κατά κανόνα μεροληπτικά προς τα κάτω, αφού προέρχονται από προσωπικές εκουσίες δηλώσεις.

Δεύτερο, στις έμμεσες μετρήσεις που χρησιμοποιούν νομισματικά στοιχεία και συγκεκριμένα την έκταση της χρησιμοποίησης των χαρτονομισμάτων στις συναλλαγές σε σχέση με τα άλλα χρηματικά μέσα, αφού, όπως είναι γνωστό, οι "κρυμμένες" συναλλαγές χρησιμοποιούν κατά κανόνα χαρτονομίσματα αντί π.χ. επιταγές. Οι μετρήσεις αυτές έχουν πιθανώς την αντίθετη μεροληπία - προς τα άνω - αφού δεν είναι δυνατό να απομονωθούν πλήρως όλοι οι άλλοι παράγοντες που προσβάλλουν τη ζήτηση χαρτονομισμάτων.

Τρίτο, στις μετρήσεις που χρησιμοποιούν εθνικολογιστικά στοιχεία ή αξιοποιούν τα αποτελέσματα των ερευνών των οικογενειακών υπολογισμών. Οι μετρήσεις αυτές εκτιμούν το μέγεθος της παραοικονομίας είτε με αναθεώρηση προς τα άνω του επίσημου μεγέθους του εθνικού προϊόντος είτε με τη σύγκριση του επίσημου ΑΕΠ προς τη δαπάνη της οικονομίας του εκτιμώμενου οικισμού, είτε τέλος με τη χρησιμοποίηση της διαστρέσεως που παρουσιάζουν τα στοιχεία

των οικογενειακών προϋπολογισμών μεταξύ δηλούμενου οικογενειακού εισοδήματος και αντίστοιχης δαπάνης. Οι μετρήσεις της κατηγορίας αυτής θεωρούνται ίσως οι ακριβέστερες, χωρίς βεβαίως να είναι απαλλαγμένες από σφάλματα ή αβεβαιότητες.

Όπως αναφέρθηκε, τα αποτελέσματα των μετρήσεων αυτών ποικίλουν από χώρα σε χώρα και από μέθοδο σε μέθοδο. Έτσι για τις Ηνωμένες Πολιτείες έχουν δημοσιευθεί εκτιμήσεις που κυμαίνονται από 3,5%-33% του ΑΕΠ, για το Ηνωμένο Βασίλειο από 1%-15%, για τη Δυτική Γερμανία 4%-13% και για τη Σουηδία 1,5%-13,2%.

Οι εκτιμήσεις για την παραοικονομία στην Ελλάδα δεν ξεφεύγουν από το πρότυπο αυτό αφού έχουν αναφερθεί ποσοστά από 10-40% του ΑΕΠ. Καταρχήν είναι σαφές ότι στην Ελλάδα μέθοδοι που στηρίζονται σε άμεσες μετρήσεις είναι δύσχερες έως αδύνατο να γίνουν λόγω ελλείψεως στοιχείων. Εξέλλου οι νομισματικές μέθοδοι οδηγούν σε απαράδεκτα αποτελέσματα (αρνητική παραοικονομία) αφού η χρήση των τραπεζογραμμάτων είναι τόσο εκτεταμένη στην Ελλάδα και εμφανίζει συνεχή αν και βραδεία μείωση υπέρ της χρησιμοποίησης του τραπεζικού χρήματος. Έτσι απομένουν καταρχήν ως εφικτές ή αποδεκτές μέθοδοι της τρίτης μεθοδολογικής ομάδας, δηλαδή αυτές που χρησιμοποιούν εθνικολογιστικά στοιχεία ή στοιχεία οικογενειακών προϋπολογισμών. Στην πρώτη κατηγορία ανήκει μια πρόσφατη εργασία του καθηγητή κ. Παυλόπουλου που δημοσίευσε το Ι.Ο.Β.Ε., ενώ στη δεύτερη ανήκει μια προσέγγιση που έγινε από τον γράφοντα η οποία στηρίζεται στα στοιχεία των οικογενειακών προϋπολογισμών των ετών 1957-58 που είναι τα μόνο που αναφέρουν τόσο το δηλούμενο οικογενειακό εισόδημα όσο και την αντίστοιχη δαπάνη. Η μελέτη του ΙΟΒΕ καταλήγει σε εκτιμήσεις του μεγέθους της μη παράνομης ή ανήθικης παραοικονομίας που φθάνουν στο 25% του ΑΕΠ το 1962. Στο μέγεθος αυτό προστίθενται 3,5 ακόμη ποσοστιαίες μονάδες όσο δηλαδή εκτιμάται ότι είναι το όρος των εισοδημάτων που δημιουργούνται από παράνομες ή ανήθικες δραστηριότητες. Έτσι το σύνολο της παραοικονομίας στην Ελλάδα υπολογίζεται ότι έφθανε το 1962 στο 28,5% περίπου του αντίστοιχου ΑΕΠ. Η μεγαλύτερη έκταση της παραοικονομίας επικυρώθηκε στους τομείς των κατοικιών (31%), των κατασκευών (71%) και των διαφόρων υπηρεσιών (65%), ενώ για τον τομέα της μεταποίησης υπολογίζεται ποσοστό 15% του αντίστοιχου προϊόντος. Για τους τομείς της πρωτογενούς παραγωγής, της ενέργειας, των επικοινωνιών, των Τραπεζών και της Δημόσιας Διοίκησης οι εκτιμήσεις των

εθνικών λογαριασμών θεωρούνται ακριβείς. Αξίζει να σημειωθεί ότι παρόμοια εργασία που δημοσιεύθηκε πρόσφατα για την Ιταλία από τον Διευθυντή της Στατιστικής Υπηρεσίας της Ιταλίας καταλήγει στα ίδια περίπου αποτελέσματα (25% του ΑΕΠ) χωρίς να περιλαμβάνονται εισοδήματα από παράνομες ή ανήθικες δραστηριότητες.

Η εργασία μου που στηρίζεται στα στοιχεία των οικογενειακών προϋπολογισμών καταλήγει σε αποτελέσματα όχι ουσιωδώς διάφορα, αφού το εκτιμώμενο μέγεθος φαίνεται να υπερβαίνει ελαφρώς μόνο το 30% (κυμαίνεται γύρω στο 32%) και αφορά το έτος 1986. Η μέθοδος αυτή είχε δύο στάδια υπολογισμών. Πρώτο, εκτιμήθηκε το ύψος της παραοικονομίας το 1957, με βάση την προς τα κάτω απόκλιση του δηλωθέντος στους οικογενειακούς προϋπολογισμούς οικογενειακού εισοδήματος από το εκτιμώμενο πραγματικό βάσει της δηλωθείσας αντίστοιχης δαπάνης και μιας εκτιμήσεως του ποσοστού του αποταμιευμένου εισοδήματος. Το μέγεθος αυτό υπολογίσθηκε σε 18% περίπου του ΑΕΠ το 1957. Δεύτερο, η εκτίμηση για το 1957 προεκτάθηκε στο έτος 1986 με βάση το δείκτη των FREY-WECK, που υπολογίσθηκε για την Ελλάδα για το έτος βάσεως και το 1986. Ο δείκτης αυτός αποτελεί σταθμική σύνθεση τριών ειδικών δεικτών που αναφέρονται στην άμεση φορολογική επιβάρυνση, την κρατική παρέμβαση και την έλλειψη φορολογικής συνειδήσεως. Για την τελευταία χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία της Ιταλικής οικονομίας με την υπόθεση ότι η φοροδοτική ανταπόκριση στη χώρα αυτή φαίνεται να ^μδιαφέρει ουσιωδώς από την αντίστοιχη ελληνική υπερπεριφορά. Τα αποτελέσματα ήταν ότι την τελευταία τριακονταετία το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ελλάδα αυξήθηκε με ετήσιο ρυθμό γύρω στο 2% και έτσι έφθασε στο 32% του ΑΕΠ το 1986. Σημειώνεται πάντως ότι ο ρυθμός αυτός φαίνεται να επιβραδύνεται την τελευταία δεκαετία.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι υπάρχουν ήδη αρκετά εμπειρικά αποτελέσματα - συμπληρωματικά αναφέρεται ότι μη δημοσιευθείσες εκτιμήσεις της Εμπορικής Τράπεζας καταλήγουν περίπου στα ίδια αποτελέσματα - που στηρίζουν το συμπέρασμα ότι το μέγεθος της παραοικονομίας στην Ελλάδα σήμερα φαίνεται να κυμαίνεται μεταξύ 30-35% του ΑΕΠ. Οι ενδείξεις είναι πάντως ότι το ποσοστό αυτό είναι με- υψηλό, αφού φθάνει στο ανώτατο όριο των διεθνών εκτιμήσεων, αλλά ήδη φαίνεται να προσεγγίζει μια τροπή προς την οποία κινείται με βραδύ ρυθμό. Θα ήταν πάντως ευκατά εόν τα αποτελέσματα αυτά επιβεβαιώνονταν από εκτιμήσεις των επίσημων στατιστικών υπηρεσιών της χώρας που διαθέτουν και το αναγκαίο πληροφοριακό υλικό αλλά και την απαραίτητη τεχνική υποδομή.